

БЕЛЕЖКИ ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ СТАРОПЕЧАТНИ КНИГИ НА РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СТИЛИЯН ЧИЛИНГИРОВ“ – ШУМЕН

Данко Георгиев

NOTES IN THE RENAISSANCE NATIONAL REVIVAL OLD PRINTED BOOKS OF THE REGIONAL LIBRARY “STILIYAN CHULINGIROV” – SHUMEN

Danko Georgiev

Abstract: *The publication draws attention to one of the features of the old printed book – the marginal texts that are found on its empty fields and which make each copy unique. A specific object of research are the notes in the Renaissance National Revival old print collection of the Regional Library “Stiliyan Chilingirov” – Shumen. The most common elements are presented – personal names of owner, buyer or seller; household-related information; calculations; the price of the book or other items and services; donation information. The author draws attention to particular some more specific cases and development trends are considered. A suggestion has been made about the possible National Revival Renaissance personalities who could be behind the names written in the notes. In conclusion, is noted the significance of the old printed book and the marginal texts in it for the local and national history are outlined.*

Keywords: *marginal texts, notes, revival, Renaissance, local knowledge, history*

Регионална библиотека „Стилиян Чилингиоров“ – Шумен, съхранява над 580 тома старопечатни книги от периода на българското Възраждане. В библиотечните среди е прието това да са заглавия на „съвременен“ български език, издадени в периода от 1806 до 1878 г. В настоящото изложение няма да се коментира (не)коректността на този тип периодизация, тъй като подобни критични прегледи вече са правени (Georgiev 2015: 451-459; Georgiev 2019: 67-73). В тази работа целта е да се представят бележките от конкретните екземпляри на така сформиранията сбирка.

Сбирката на РБ „Стилиян Чилингиоров“ от възрожденски старопечатни книги от периода 1806 – 1878 г. включва книги с религиозно съдържание, научна и учебно-педагогическа литература, както и художествени произведения. Немалък брой от заглавията са преводни, дело на наши възрожденци: Д. Войников, К. Фотинов, Л. Каравелов, Хр. Павлов, Н. Бончев, Е. Мутева, С. Доброплодни и др. Пълният списък на тези книги е публикуван в изданията от РБ „Стилиян Чилингиоров“, съвместно с библиотеката при ШУ „Епископ Константин Преславски“ и библиотеката при НЧ „Добри Войников“, своден каталог *Старопечатни издания българска възрожденска книжнина 1806 – 1878*, включващ книгите, съхранявани в трите библиотеки (Dzheneva, Vorisova, Golemanova 2005).

В процеса на издирване и разчитане на маргиналните текстове в старопечатните книги, които се съхраняват в РБ „Стилиян Чилингиоров“, се установи, че по-голямата част от тях са лични имена или ги съдържат като елемент. Това наложи да се състави именован показалец на личностите, част от колекцията на които е била конкретната книга или които имат някакво отношение към нея (продавачи, купувачи, читатели и пр.). Трябва да се отбележи, че понякога

Данко Георгиев. Бележки във възрожденските старопечатни книги ...

в бележката освен името се упоменава и професията на лицето, населеното място, от което е родом или в което живее и работи, както и годината, в която е закупена или дарена книгата. Тези данни улесняват установяването на самоличността, например: *Преподавателъ Георги Бълканский I^{ва} курс* (St 5324) (Учител, директор на училището в Шумен). Насочващи могат да бъдат и заглавието, и самото съдържание на книгата – логично е учебно пособие да бъде притежание на учител, книга с религиозно съдържание да е собственост на духовно лице и т.н. Подобен е случаят например с учителите Георги Живков (St 5324) и Васил Минев (St 5280). Често маргиналният текст е единственото сведение за лицето, като например бележката, в която се споменава за Руска Вълчева (St 1885) – ученичка от Женското дружество „Родолубие“ (Nikolova 2012: 4-7).

В старопечатната книга е възможно да се открият цели списъци с имена. В някои случаи може да бъде упомената връзката между тях и причината да са изброени, например списък с имената на учениците от цял клас, както и на преподавателите и предметите, които те водят (St 294). Друг път причината за изброяването на имената не е упомената или не става ясна, тъй като част от бележката е унищожена (St 5217). След извършване на справка обаче се установи, че общото между тях е, че са духовни лица, преподаватели и спомоществатели (в случая вероятно става дума за дарителски списък).

Има случаи, когато във фонда от старопечатни книги на библиотеката се съхраняват по няколко библиотечни единици на един и същ притежател. Пример за подобен случай са книгите, собственост на Цаньо Михайлов (St 5330; St 1433; St 5337; St 7829). Трябва да се отбележи обаче, че най-често се откриват единични бройки от колекцията на дадено лице. Това може да се обясни с различната съдба, която имат отделните частни фондове, а също така и с различната история на всеки конкретен екземпляр. Вероятно в други обществени и частни библиотеки, било в същото населено място или другаде в страната, се съхраняват оцелели части от съответната колекция. Бележките за собственост в старопечатните книги са тези, които могат да ни помогнат при съставянето на един реконструиран своеобразен каталог на сбирката от книги на определен възрожденец или на видна личност от следосвобожденска България.

След проверка в справочна литература от енциклопедичен тип, както и в краеведски проучвания на колегите от отдел „Краезнание“ на РБ „Стилиян Чилингиров“ биха могли да бъдат посочени няколко интересни съвпадения на имена, въз основа на които може да се допусне, че в старопечатната сбирка на библиотеката се намират книги от колекциите на¹ следните лица:

1. **Цано Алексовъ** (St 294) – вероятно Цано Алексиев, Енорийски свещеник в Люта и берковските села Котеновци и Войници от 30-те до 50-те години на XIX в. (BVI 1988: 32).

2. **Георги Бълкански** (St 5324) – Георги Балкански, роден в Шумен. Завършва история в Прага (1878), учител, директор на училището в Шумен (1880). Публикува преводи на гатанки в сп. „Училище“ (BVI 1988: 56).

3. **Никола Василев** (St 5414) – вероятно Н. Василев, роден в Шумен (1834 – 1918), художник. Изографисва църкви в Букурещ, Шумен и региона,

---

¹ След името е посочена сигнатурата на старопечатната книга от фонда на РБ „Стилиян Чилингиров“.

Каварна. Автор на стенописни украси и икони в частни къщи, както и на три автопортрета (BVI 1988: 104).

4. **Ангел Димитров** (Ст 1475) – може да се допусне, че е Ангел Димитров Пюскиюлиев. Роден в Шумен (1845 – 1935), лекар във военната болница в града. След Освобождението е окръжен лекар в Габрово, градски лекар в Шумен и Варна². Възможно е обаче да бъде и Ангел Димитров – учител в Сливенско (BVI 1988: 193).

5. **Георги Живков** (Ст 5098) – вероятно Георги Атанасов Живков, учител в Ески Джумая (Търговище), Варна, Русе (BVI 1988: 242).

6. **Христаки Иванов** (Ст 2903) – учител от Самоков, спомоществовател за изданието „Священное и божественное евангелие“ (BVI 1988: 274).

7. **Илия Икономов** (Ст 5217) – вероятно Илия Икономов, роден в Казанлък. Учи в Киевската семинария (1847 – 1857). Учител и търговец в Пазарджик (BVI 1988: 281).

8. **Иван Костадинов** (Ст 1447) – може да се предположи, че е или Иван Костадинов, учител в Нови пазар, делегат на учителския събор в Шумен (1873)³, или Иван Костадинов, учител в с. Дряновец, разградско⁴.

9. **Петко Маринов** (Ст 5217) – според справочната литература би могъл да е или Петко Маринов, свещеник в Плевен през 70-те г. на XIX в., спомоществовател за „Нещастна фамилия“ на В. Друмев, или Петко Маринов, учител в Павликени, участник в четата на поп Харитон (BVI 1988: 402).

10. **Васил Минев** (Ст 5280) – Роден в Бяла Черква, Търновско (1839 – 1876). Учител в Търновско. Участник в Априлското въстание в четата на поп Харитон. Дописник на в-к „Македония“ (1871) и в-к „Право“ (1872) (BVI 1988: 416; 452).

11. **Георги Петрович** (Ст 5217) – вероятно Георги Петрович, ученик на Неофит Рилски, по-късно учител във Видин (BVI 1988: 528).

12. **Симеон Господинов Пряславски** (Ст 419) – вероятно Симеон Господинов (1854 – 1930), учител, кмет на Преслав (1889 – 1892) (ShOE 2011: 198).

13. **Стоян Радославов** (Ст 954) – може да се допусне, че това е Стоян Рафаилов Радославов, ученик на Сава Доброплодни, завършил медицина във Виена, градски лекар във Велес, първи губернски лекар във Свищов, старши лекар и управител на Русенската първостепенна болница (BVI 1988: 563).

14. **Иванчо Савов** (Ст 5322) – временен дописник на в-к „Македония“ (1870) (BVI 1988: 579).

15. **Стоян Стоянов** (Ст 4539) – вероятно Стоян Стоянов, учител в Драгоево, Преслав, Силистра и др., участник в Априлското въстание (BVI 1988: 634).

16. **Йордан Х. Димитров** (Ст 5217) – Свещеник в Сливен от 40-те до 60-те години на XIX в. Спомоществовател на „Православное учение...“, превод на Ил. Стоянов (1844); на „Игиономия“, превод на С. Доброплодни (BVI 1988: 196).

17. **Руска Вълчева** (Ст 1885) – член на Женско благотворително дружество „Родолюбие“ – гр. Шумен (DA – Shumen 2024).

---

² Източник: <<http://enc.ilit.bas.bg/slovník/пюскиюлиев-ангел-димитров> (status 12.11.2024)>.

³ Източник: <http://www.libshumen.org/shumenski_buditeli.php (status 12.11.2024)>.

⁴ Източник: <http://www.libshumen.org/shumenski_buditeli.php (status 12.11.2024)>.

Данко Георгиев. Бележки във възрожденските старопечатни книги ...

18. **Райна Башкалфова** (Ст 1885) – секретар на Женско благотворително дружество „Родолюбие“ – гр. Шумен (DA – Shumen 2024).

19. **Василка Дюгмеджиева** (Ст 1885) – председателка на Женското благотворително дружество „Родолюбие“ – гр. Шумен (DA – Shumen 2024). Родственица на известния шуменски музикант и учител, основоположник на българската оперета – Велико Дюгмеджиев.

Разбира се, коректно е да се направи уговорката, че не можем с убеденост да твърдим, че имената, които срещаме в посочените бележки, са действително на същите личности, които откриваме в справочната литература. Настоящото изложение по принцип има за цел да представи паратекстовете в сбирката от възрожденски старопечатни книги на РБ „Стилиян Чилингиоров“. Първоначалното съпоставяне е с цел да се насочи вниманието към бъдещи задълбочени изследвания. Те биха могли да проследят както историята на даден екземпляр, така и да потвърдят или отхвърлят съпадението между име и личност, да идентифицират неизвестните имена, да проследят различните обстоятелства, свързани с конкретните бележки.

В духа на средновековната традиция, освен личните имена, в бележките от старопечатните книги като елемент се откриват и сведения от чисто битов характер, например:

- събития от личния живот – *жениль ся на 12 февруарии 1884 година Р. Кр. Фамилията ми са помина на 9 февруарий 1886 година [...] Р. Кр.* (St 8472);

- лични послания – *Марийке, ще те кандардисатъ да следвашъ по телеграфа* (St 5414); *1878 година 13 януарии много здрави на моя приятель Тодоръ Жендовъ и драго и Костакювъ да доди довечера тука на школата да играимъ. Иванъ* (St 3138);

- битово-стопански сведения – *даваме телето на прехрана у Филипъ Влъковъ говедарятъ въ Душанци* (St 1430).

Много често този тип паратекстове съдържат различни изчисления, които са ясни и значими за авторите им, но трудно разбираеми за днешния читател⁵.

Друг традиционен елемент, който се открива в бележките в старопечатните книги от Възраждането, е цената на книгата: *Енчу Петровъ отъ Влашица цѣна 5 гро[ша]* (St 1551). Освен цената, понякога са посочени и имената на купувача и продавача – *Панаютъ Танасувъ и ъ купиль За 2 гроше и 20 пари* (St 1437 (96/97)); *Сотиръ купи зе 6 цѣне Живку<...>* (St 5620). Наред с цени на книги, от тези паратекстове можем да научим и паричната стойност на други предмети и услуги – *За каруцитъ 45 гроша, За пампора (параход? влак, бел. ДГ) 48 гроша, За жилѣзница 40 гроша...* (St 5330).

В част от разглежданите паратекстове се откриват и сведения за подарък или награда, като например: *Въ даръ на Хр. Ив. Хубчовъ от Габр. училище 1868 јулій I* (St 77 (3/97))⁶. Понякога в бележката е посочен и мотивът за дарението –

---

⁵ Например Ст 1447. Въздушни явления или що е въздух, вятър, роса, слана, мъгла, облаци, дъжд, сняг, гръмотевица и светкавица, небесна дъга и как може да се прокобява за времето кога ще се развали.

⁶ Любопитното в случая е вече коментирана бележка със сходно съдържание в същото издание на книгата на Васил Априлов, само че в екземпляр, съхраняван в библиотеката на Шуменския университет, подарен на същата дата на друг ученик от Габрово. Фактът

Подаръкът от Читалището Ар. Михаилъ на учениця тя Гатя Дякова отъ IV разрядъ за отличіето... (St 4819).

По отношение на този елемент на бележката – информация за дарение, се наблюдава и една нова, в сравнение с ръкописната традиция, тенденция – използването в по-ново време на печати, като например: *Добра А. поп Савова* (St 4819) или *Анка Цанева* (St 5330). Най-често тези печати се използват, когато конкретното лице прави по-значимо дарение на обществена библиотека, в случая на РБ „Стилиян Чилингиров“.

Наред с това трябва да се отбележи, че даренията могат да бъдат както от и към частни лица, така и от и към обществени организации – *Подарява на Долнемахлянското читалище в Шюменъ. Желю Г Коюмджиевъ* (St 269 (24/97)); печат за дарение от *Шуменско женско дружество* (St 5279) (печатът е с инвентарен номер и е за дарение към библиотеката, бел. Д.Г.). Тук откриваме и нов елемент – свидетелства за дейността на конкретни обществени организации като читалища и благотворителни дружества, чието дело има отношение не само към книгата, но и към четенето. Подобен е случаят с женското благотворително дружество „Родолубие“, в чийто устав изрично е записано, че целта му е тясно свързана с четенето (Чл. 1, а) (DA – Shumen 2024). Това се потвърждава и от следната бележка: *На ученичката Руска Вълчева отъ Женското Дружество Родолубие слѣдъ като си послужи да я върне обратно. Г. Шумен 26 септемвр 1889 г. Съдържателка: Василка Дюгмеджиева, Секретарка: Р Башкалфова* (St 1885).

Не на последно място може да се отбележи, че коментираниите дотук сведения за дарения, наред с всичко останало, могат да са и свидетелство за пътешествието на книгата през различни частни и обществени библиотечни фондове.

В заключение следва да се изтъкне, че направените наблюдения показват за пореден път значимостта на старопечатните книги от сбирките на всяка библиотека за историята, тъй като конкретният екземпляр е уникат сам по себе си. Това затвърждава тезата, че всяка една такава книга следва да бъде дигитализирана и представена на четящата публика. Наред с това е необходимо при описанието на старопечатните книги в специализираните библиотечни софтуери **да бъде създадена отделна графа за различните типове маргинални текстове**: приписки, бележки, глоси, добавки и маркери. Важно е също така този тип текстове да бъдат публикувани точно с цялата им специфика на графичните знаци без опит за осъвременяване. На следващо място би следвало тези ценни колекции да бъдат представени свободно в сайта на библиотеката чрез пълно и подробно описание, съпътствано с дигитално копие. Всичко това ще позволи на специалистите по история и литература от периода на Възраждането и следосвобожденска България, на краеведите и всички останали заинтересувани читатели да осъществят своите изследвания в една по-пълна и прецизна картина на историческия период. Това в крайна сметка би улеснило потребителите на библиотеката, от една страна, а от друга – би спомогнало качествено и адекватно на съвремието ни да изпълни своята основна функция.

потвърждава, че учениците от Габровското училище са били награждавани с книга на основателя Васил Априлов.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Georgiev 2015:** Georgiev, D. Regionalnata biblioteka i predstavianeto i v digitalniia sviat. – V: Preslavska knizhovna shkola. Tom 15. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“ [Георгиев Д. Регионалната библиотека и представянето ѝ в дигиталния свят. – В: Преславска книжовна школа. Том 15. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].
- Georgiev 2019:** Georgiev, D. Evropeyskoto knigopечатane i balgarskata staropечатna kniga. – V: Bibliotekite v konteksta na evropeyskoto kulturno nasledstvo. Shumen: Regionalna biblioteka "Stiliyan Chilingirov" [Георгиев, Д. Европейското книгопечатане и българската старопечатна книга. – В: Библиотеките в контекста на европейското културно наследство. Шумен: Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров“].
- Dzheneva, Borisova, Golemanova 2005:** Dzheneva M., V. Borisova, Kp. Golemanova. Staropечатni izdaniya: balgarska vyzrozhdenska knizhnina 1806 – 1878. Svođen katalog na Regionalna biblioteka „St. Chilingirov“ – Shumen, bibliotekata pri ShU „Ep. K. Preslavski“ i bibliotekata pri Narodno chitalishte „D. Voynikov“ – Shumen. Shumen: Faber [Дженева М., В. Борисова, Кр. Големанова. Старопечатни издания: българска възрожденска книжнина 1806 – 1878. Своден каталог на Регионална библиотека „Ст. Чилингиров“ – Шумен, библиотеката при ШуУ „Еп. К. Преславски“ и библиотеката при Народно читалище „Д. Войников“ – Шумен. Шумен: Фабер].
- Nikolova 2012:** Nikolova, K. Zhensko družhestvo „Rodolyubie“ – Shumen 1872 –2012. Bibliografski ukazatel. Shumen: Regionalna biblioteka „Stiliyan Chilingirov“ [Николова К. Женско дружество „Родолубие“ – Шумен 1872 – 2012. Библиографски указател. Шумен: Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров“].
- BVI 1988:** Balgarskata vazrojdenska inteligentsiya. Entsiklopediya. Sofia: D-r P. Beron [Българската възрожденска интелигенция. Енциклопедия. София: Д-р П. Берон].
- ShOE 2011:** Shumenska oblast. Entsiklopediya. Sofia: Zahari Stoyanov [Шуменска област. Енциклопедия. София: Захари Стоянов].
- DA – Shumen 2024:** Darzhaven arhiv – Shumen, F. 10^k, №1, a.e. 3a. [Държавен архив – Шумен, Ф. 10^k, №1, а.е. 3^a].

Използвани библиотечни единици

- St 1430:** Urotsi ot estestveno, grazhdansko i ischislitelno zemleopisanie ot Y. Gruев [Ст 1430. Уроци от естествено, гражданско и исчислително землеописание от Й. Груев].
- St 1433:** Nachyala ot blgarska gramatika za uchenitsi v predugotovitelni uchilishta ot Y. Gruев [Ст 1433. Начяла от българска граматика за ученици в предуготовителни училища от Й. Груев].
- St 1437 (96/97):** Zemleopisanie za detsa [Ст 1437 (96/97). Землеописание за деца].
- St 1551:** Kratka chislitelnitsa za malki dettsa [Ст 1551. Кратка числителница за малки детца].
- St 1885:** Istoriya za Pravoslavnata hristiyanska cherkova [Ст 1885. История за Православната християнска черкова].
- St 269 (24/97):** Panepisteme ou sciences physique et naturelles et scienses metaphysiques et morales [Ст 269 (24/97)].
- St 294:** Kratko uchebno zemeopisanie [Ст 294. Кратко учебно земеописание].
- St 3138:** Chitanka za prigotvyane kam gramatikata [Ст 3138. Читанка за приготвяне към граматиката].
- St 4819:** Vodachat po patya na zhivota, naravstvenostta v klasicheskiti poucheniya [Ст 4819. Водачът по пътя на живота, нравствеността в класическите поучения].
- St 5217:** Kratka i metodicheska balgarska gramatika ot D. G. V. Mirkovicha [Ст 5217. Кратка и методическа българска граматика от Д. Г. В. Мирковича].

Годишник на ФХН, XXXV A

- St 5279:** Poslednite dni na Pompeya ot E. L. Bulver [Ст 5279. Последните дни на Помпея от Е. Л. Булвер].
- St 5280:** Rakovodstvo kam vseobshtata istoriya [Ст. 5280. Ръководство към всеобщата история].
- St 5324:** Gramatika za starobalgarskiya yezik po sichkoto mu razvitie, sastavena ot Ivan N. Momchilova [Ст 5324. Граматика за старобългарския ѝезик по сичкото му развитие, съставена от Иван Н. Момчилова].
- St 5330:** Sveshten pravoslaven katihizis za narodnite ni uchilishta [Ст 5330. Свещен православен катихизис за народните ни училища].
- St 5337:** Malko politichesko zemeopisanie, sastaveno ot Iv. N. Momchilova [Ст 5337. Малко политическо земеописание, съставено от Ив. Н. Момчилова].
- St 5414:** Frantsushko-balgarski razgovornik [Ст 5414. Францушко-български разговорник].
- St 5620:** Hristomatia slavyanskago yazayka [Ст 5620. Христоматия славянскаго языка].
- St 77 (3/97):** Balgarskite knizhnitsi, ili na кое slovensko pleme sobstveno prinadlezhi kirilovskata azbuka? [Ст 77 (3/97). Българските книжници, или на кое словенско племе собствено принадлежи кириловската азбука?].
- St 7829:** Kratka balgarska istoriya. Ot D. Tsankova [Ст 7829. Кратка българска история. От Д. Цанкова].
- St 8472:** Aritmetika po nachinat na Grube [Ст 8472. Аритметика по начинът на Грубе].